

ANG MORFOSINTAKS NG NAWN PREYS SA BIRI-WARAY

Gina Bernaldez-Araojo¹

¹Technological University of the Philippines-Manila, Philippines

Corresponding Email: gina_araojo@tup.edu.ph

Available Online: May 2023

Revised: April 2023

Accepted: February 2022

Received: January 2022

Volume I Issue 2 (2023)

DOI: 10.5281/zenodo.8031530

E-ISSN: 2984-7184

P-ISSN: 2984-7176

<https://guildofeducatorstesolinternational.com/research/>

Abstrak

Ang pag-aaral na ito ay naglalahad ng isang komprehensibong istruktura ng gramatika na nakatuon sa katangian ng Nawn Preys (NP). Ito ang kauna-unahang pag-aaral na nakapokus sa katangian ng NP ng isang varayti ng wikang Waray na wala pang anumang naisagawang pag-aaral. Ang balidasyon, muling pagsusuri, at pag-aanalisa sa mga datos ay ginawa mismo ng mananaliksik bilang taal na mananalita ng Biri-Waray at sa gabay ng tagapayo. Ang mga kinapanayam ay mga nasa edad 47- 67 at mga taal na mananalita ng Biri-Waray. Sila ang siyam (9) na piniling kapanayamin sapagkat bukod sa sila ay taal na mananalita ng Biri-Waray, nakapagtapos din sila ng pag-aaral at may ganap na pag-unawa sa gramatika. Ang listahan ng mga pangungusap na may kabuuang 384 ay nakasulat sa wikang Tagalog na isinasalin nang mga informant nang pasalita. Mula sa pag-aaral, sinuri ang mga katangian ng Nawn sa Biri-Waray, mga konstituyent na bumubuo sa iba't ibang anyo ng NP sa Biri-Waray, at iba't ibang gamit ng NP sa istrukturang gramatikal sa Biri-Waray. Ang implikasyon sa mga teyorya sa pagkakapare-pareho ng mga wika sa istrukturang gramatikal ay nakabatay pa rin sa katangian ng isang wika. Isa na rito ang proseso paglilipat ng posisyon sa subjek sa unahang bahagi ng gramatikal istraktyur na hindi nangyayari sa Biri-Waray sa mga nan-verbal na pangungusap kapag ang predikeyt at subjek ay parehong may nominal marker an 'ang'. Dulot ito ng walang direktang katumbas o zero (\emptyset) 'ay' order marker ng wikang Tagalog ang Biri-Waray. Isa ito sa nakitang kahalagahan ng pagsusuri na magagabayan higit lalo na ang mga hindi taal na mananalita ng Biri-Waray sa pag-unawa sa gramatikal na istruktura ng naturang wika.

Mga Pangunahing Salita: *Biri-Waray, Nawn Preys, Gramatikal, Istruktura, Morfosintaks, Wika*

INTRODUKSYON

Ang pag-aaral na ito ay isang malalimang pagsusuri sa istrukturang gramatikal na nakatuon sa katangian ng nawn preys (NP) ng isang dayalekto na nabibilang sa wikang Waray Nortehanon. Bagamat marami-rami na ang mga nagawang pag-aaral sa mga Bisayan dayalek mula pa sa panahon ng mga Kastila, karamihan sa mga pananaliksik na ito ay nakatuon sa mga dayalektong Waray -Leyte, Lineyte, Waray sa central coast Leyte at Waray Tacloban. Halimbawa, nariyan ang mga pag-aaral nina Lobel (2013); Rubrico (1977) na tumutok sa Waray- Leyte. Nariyan din ang pag-aaral nina Araullo (1969); Diller (1971); at Villanueva (1968) sa Lineyte dayalek, samantalang ang mga unang pag-aaral sa grammar ng Waray ni Ezguerra (1966) ay nakatuon naman sa dayalekto ng mga lumang Waray na sinasalita sa loob ng central northern coast ng Leyte partikular sa bayan ng Carigara, Capoocan at Jaro. Ang pag-aaral naman ni Romualdez (1908), ay nakatuon sa istandard Waray-Tacloban na naglahad ng pagbuo ng mga salita at pagbuo ng mga

pangungusap sa Bisayan dayalek. Wala sa mga nagawang pag-aaral na nabanggit ang nagbigay tuon sa wikang Waray-Nortehanon.

Bilang isang nakapagtapos sa larangan ng linggwistiks, at isang taal na mananalita ng wikang Waray, nakita ang kahalagahan ng pag-aaral sa mga wika sa Pilipinas higit sa mga wikang hindi pa nabibigyang-tuon sa larangan ng pananaliksik. Nakita rin ang kahalagahan at pangangailangan para sa isang masusing pagtingin sa kung aling freymwork ang aakma sa pagsusuri ng isang dayalektal na wika tulad ng Waray. Maituturing mang hamon, ngunit, ito ang naging daan ng mananaliksik upang maisagawa ang pag-aaral sa wikang Waray-Nortehanon, partikular sa Biri-Waray na wala pang nagawang anumang mga pag-aaral. At sa gabay ni Propesor Emeritus Dr. Jonathan Malicsi, natunton ng mananaliksik ang direksyon sa kauna-unahang pagkakataon na maisagawa ang pag-aaral na nakatuon lamang sa istruktura ng Nawn Preys (NP) sa gramatika ng Biri-Waray na wika. Hindi maikakaila ang kahalagahan ng mga nagawang pag-aaral ng ilang mga iskolar higit lalo na sa grammar ng mga wikang Pilipino. Makikita sa naging pag-aaral ni Zorc (1975, p.107) may tatlong case marker ang Waray-Leyte sa nominativ (indefinit – qin; definit past – qan; definit nan-past- qit) at genitiv (indefinit – sin; definit past – san; definit nan-past- sit). Inilahad naman sa aklat ni Romualdez (1908), na may tatlong marker na nominativ ang WarayTacloban: (a) ang definit marker na an (b) ang indefinit in, at (c) ang personal na article na hi o si. Samantalang sa Biri-Waray, may iisang marker lamang na ginagamit para sa case na nominativ at ito ang marker na an katumbas ng case marker na nominativ 'ang' ng Tagalog (Schachter at Otones, 1972). Mula rito, nakita ng mananaliksik ang pangangailangan sa mas masusing pag-aaral kaugnay sa gramatika ng wikang Waray lalo higit sa iba pang mga varayti ng Waray na wala pang gaanong naisasagawang pagsusuri tulad ng Biri-Waray. Nakita rin ng pag-aaral na ito na mahalaga ang anumang pagsusuring maisasagawa sa larangan ng dokumentasyon ng wikang Biri-Waray.

Sa gabay ng gagamiting freymwork ng pagsusuring ito, umaasa na mailalahad ang tiyak na layunin na masuri ang katangian ng NP sa Biri-Waray. Mailarawan hindi lamang sa morfoloji ng nawn, ngunit nakatuon higit lalo na sa pagsusuri sa mga konstituyent na maaaring isama sa istruktura ng NP at sa gamit ng NP sa grammar sa Biri-Waray. Makikita sa Biri-Waray ang kahalagahan ng mga marker sa pagtukoy sa gamit ng NP sa sintaktik na istruktura. Mahalaga na masuri ang gamit ng NP ayon sa case marker sapagkat may mga nabubuong pangungusap sa Biri-Waray na higit sa isang NP ang itinatakda bilang argumento ng transitiv predikeyt. Mapapansin sa Biri-Waray na kapag ang hed ng nawn ay isang posesiv pronawn walang ligatyur o ŋa na nagsisilbing pang-ugnay sa posesor at possessed (halimbawa: qá:kuq báláy na sa Tagalog ay aking bahay kung saan ang posesiv pronawn na akin at possessed na bahay (Schachter at Otones, 1972) ay pinag-uugnay ng ligatyur -g). Isa ito sa ilang katangian ng wikang Biri-Waray at iba pang mga varayti sa wikang Waray sa ibang mga Bisayan dayalek. Halimbawa, qá:kuŋ báláy ng Cebuano at qá:kuŋ báláy ng Aklanon na obligadong may ligatyur -ŋ kapag ang konstruksyon ng NP ay may hed na posesiv pronawn (Zorc, 1975). Sa Cebuano, ang ligatyur ay inilalagay sa pagitan ng nauunang genitiv pronawn at ang nawn o verb na nagmomodefay. Ngunit, sa Samar-Leyte ang ganitong konstruksyon ay hindi nakikita (Wolff, 1967). Halimbawa ni Wolff ay ang Ceb. qa:kung ba:y 'my house'; Samar-Leyte qa:kun balay 'my house' (1967, p. 71).

Layunin ng pag-aaral na ito na suriin at mailarawan sa pamamagitan ng isang deskriptibong freymwork ang istruktura ng NP na nakatuon sa paglalarawan sa morfoloji ng nawn at sintaks ng NP. Nilalayan din nito na mailarawan ang mga konstituyent na maaaring isama sa anyo ng NP at sa gamit ng NP sa istrukturang gramatikal sa Biri-Waray.

Naniniwala ang mananaliksik na mahalaga ang pagsusuri na ito upang magsilbing sandigan at gabay ng mga mananaliksik sa hinaharap na magtatangkang magsagawa ng pag-aaral hinggil sa istruktura ng wikang BiriWaray. Makatutulong ito sa pag-unawa kaugnay sa mga umiiral na mga tuntuning panggramatika ng wika partikular sa wikang Waray. Malaki rin ang maitutulong nito sa hindi taal na mananalita ng wikang Waray na makita ang katangian ng Biri-Waray mula sa iba pang varayti ng Waray-Nortehanon at higit sa lahat, malaki ang maiaambag ng pag-aaral na ito sa dokumentasyon ng mga wika (language documentation) sa Pilipinas.

Inilahad ni Norberto Romualdez (1908) sa aklat nyang Bisayan Grammar and Notes on Bisayan Rhetoric and Poetics and Filipino Dialectology ay tungkulin na sumasaklaw sa pagbuo ng mga salita at pagbuo ng pangungusap sa Bisayan dayalek na sinasalita sa mga isla ng Samar at halos kalahati ng Leyte. Ayon sa may akda, hindi man tiyak ang pagkakasunud-sunod ng mga datos na nakalap mula sa panahong isinusulat ang aklat na ito, humigit kumulang naman sa lohikal na ayos ang istrukturang gramatikal na nailahad. Sapagkat wala namang naunang pag-aaral sa paksaing ito bago ang aklat na ito, kung kaya ayon sa may-akda ay hindi nakapagtata kang marami ang hindi pa napag-aaralan. Isa sa mga bahagi ng pananalita ng wikang Waray na kaniyang nabanggit ay ang nawn at ang mga marker na iminamarka sa mga ito. Batay sa kaniyang paglalahad, may tatlong uri ang mga marker na ginagamit sa WarayTacloban: (a) ang definit marker na an (b) ang indefinit in, at (c) ang personal na article na hi o si. Ang definit an at indefinit in ay parehong ginagamit sa pagmamarka sa mga proper nawn at madalas na ginagamit sa unahan ng mga pronawn na demonstrativ at posesiv. Isa ito sa nakitang kaibahan ng Biri-Waray sa Tacloban-Waray. Makikita sa BiriWaray na may iisang marker lamang ang ginagamit para sa pagmamarka sa mga proper nawn (makikita ang talakay sa mga susunod na tsapter). Mahalaga ang mga marker para sa kasalukuyang pag-aaral sa paglalahad sa anyo at gamit ng NP sa loob ng pangungusap.

Layunin ng pag-aaral ni Balanquit(2017) ay ang mailarawan ang gramar Ninorte na sinasalita sa mga munisipalidad ng Northern Samar. Ginamit ang kombinasyon na konsepto mula sa Government Binding Theory at Minimalist Program. Ginamit ang sabkategorisesyon at theta teyori upang makagawa ng isang matibay na pundasyon sa paglalarawan sa fityur ng morfosintaks ng verb at iba pang mga leksikal kategori bilang predikeyt. Ang konsepto sa fityur at iba pang mga katangian ng mga morfim higit lalo na sa predikeyt, ginamit ang prosesong pagsasama ng mga sintaktik na mga elemento upang makagawa ng gramatikal na pangungusap.

Sa Sentence Patterns of the Ten Major Philippine Languages ni Constantino (1964), Dalawa ang pangunahing layunin ng papel na ito: (a) makapaglahad ng isang maikling deskriptibong analisis sa mga pangungusap patern ng sampung (10) pangunahing wika ng Pilipinas, kasama ang Wikang Waray at (b) maglaan ng komparatibong listahan ng mga pangungusap ng sampung mga wika na inilarawan niya sa iba't ibang patern. Ang analisis ng pag-aaral na ito ay batay sa istruktura ng pangungusap kung saan may klasifikasyon bilang: (1) simple, (2) complex, at (3) compound. Inilarawan din ni Constantino na kapag ang istruktura ng pangungusap ay aktiv, ang may marker na NP ay may gamit bilang subjek at tagaganap ng kilos. Ngunit kapag ang pangungusap ay pasiv, ang may marker na nawn na nagsisilbing subjek ay hindi ang tagaganap ng aksyong ipinapahayag ng verb, kundi ang naapektuhan ng aksyon. Sa halimbawang beysik pangungusap sa Waray na Ginkáqun han bátaq qan mángga. 'Kinain ng bata ang mangga', makikita na ang gamit ng NP han bátaq `ng bata' ay komplemento at ang NP na an mángga `ang mangga' ay subjek. Sa pag-aaral ni Constantino

(1965) sa pangungusap patern ng twenty-six na mga lenggwahe ng Pilipinas, makikita ang kaugnayan nito sa kasalukuyang pag-aaral sa pamamagitan ng paglalahad higit lalo na sa mga gamit ng NP sa iba't ibang istruktura ng pangungusap ng Biri-Waray. Halimbawa sa pangungusap sa Biri-Waray na Nagkánta an bátaq 'Kumanta ang bata.', nagsisilbing IC1 ang NP na an bátaq 'ang bata' at naglalahad sa gamit bilang subjek ng pangungusap.

Sa Kabanata IV ng isinagawang pag-aaral ni Zorc (1975) sa aklat nyang *The Bisayan Dialects of the Philippines: Subgrouping and Reconstruction*, tinalakay niya ang balangkas ng Bisayan grammar hinggil sa morfoloji at sintaks. Gawa ng iba't ibang sistema ng infleksyonal at derayveysyonal, nabubuo ang mga stem ng mga Bisayan dayalek. Ayon sa kaniya, nakaklasify ang mga salita batay sa infleksyonal na kilos ng mga ito Ang Tagalog Reference Grammar nina Schachter at Otnes (1972) na tiningnan din ng kasalukuyang pagsusuri upang makita ang relasyon ng istrukturang gramatikal ng wikang Tagalog sa pagsusuri sa grammar ng Biri-Waray. Ayon kay Schachter at Otnes, ang nominal ng Tagalog mapa-predikeyt man o lumabas sa ibang bahagi ng pangungusap ay may dalawang malalaking klase: (a) may marker, at (b) walang marker. Inilahad nila ang formasyon ng mga derayv nawn na kung saan ang derayv nawn ay mga nawn na binubuo ng maaaring isa o higit pang nominal afiks at nominal beys. Ang nominal afiks ay maaaring prefiks o safixs depende kung ito ay nauuna o lumilitaw pagkatapos ng nominal beys. Ayon sa kanila, ang nominal beys ay isang makabuluhang elemento na nakapaloob sa mga derayv nawn na maaaring makapag-iisa. Bukod sa formasyon ng mga derayv nawn, inilatag din nila ang pluralization ng nominal. (halimbawa: Mga abogado ang mga lalaki) kung saan ginagamit ang plural marker na mga upang ipakita ang maramihang anyo ng common nawn na nasa predikeyt ng pangungusap.

Upang masuri ang istrukturang gramatikal ng NP ng Biri-Waray, ginamit na batayan ang Basic Linguistic Theory ni Dixon (2010). Nakapaglaan ng bagong batayan ang pag-aaral ni Dixon sa katangian ng mga wika at isang komprehensibong batayan sa deskripsyon at analisis na kasangkot ang malawak na bilang ng mga wika. Sinuri at ipinaliwanag ang prinsipyo ng bawat basehan sa pagbuo ng gramatika at isinaalang-alang kung paano at bakit nagkakaiba-iba ang grammar ng mga wika. Naniniwala ang kasalukuyang pag-aaral na sa gabay ng pag-aaral ni Dixon, makakabuo ng kongkretong analisis sa istrukturang gramatikal ng NP sa Biri-Waray. Binigyang-diin ng balangkas ng Basic Linguistic Theory ni Dixon ang pagkilala sa kaibahan ng nawn at verb batay sa gamit nito bilang hed ng NP at gamit sa gramatika; mga fityur ng derayveysyonal at infleksyonal na paraan sa pagbuo ng mga nawn; pagkilala sa mga konstityuwent (marker, nawn, pronawn, modifayer, kwantifayer, at iba pa) na maaaring bumuo sa NP; at ang transitiviti at intransitiviti na karaniwang binibigyang bigat ng mga naging pag-aaral sa gramatika ng mga wika sa Pilipinas

METODOLOHIYA

Paraan ng Pagsusuri ng mga Datos

Isa sa ginamit bilang eliciting materyal para sa pagkalap ng mga pangngalan o nawn (N) ng Biri-Waray ay ang 100-word Swadesh list na ginamit ni McFarland (1972). Nagkaroon ng karagdagang 200 wordlist sa eliciting materyal na ginamit ng mananaliksik sa gabay ni Dr. Jonathan Malicsi sapagkat nakitang hindi sapat ang 100-word Swadesh list upang makuha ang layunin sa isinagawang pagsusuri. Kasama sa mga aytem ang mga bahagi ng katawan, pamilang,

mga salitang pangkalikasan at mga salitang nagpapahayag ng simpleng pangkalahatang mga gawain. Ang listahan ng mga pangungusap na may kabuuang 384 ay nakasulat sa wikang Tagalog na isinasalin nang mga informant nang pasalita. Inayos ang mga pangungusap ayon sa sintaktik na istruktura.

Mga Informant at Saklaw

Pumili ang mananaliksik ng siyam (9) na kinapanayam na sasagot sa eliciting materyal. Ang mga piniling sumagot sa mga eliciting materyal ay mga nasa edad 47- 67 at mga taal na mananalita ng Biri-Waray. Sila ang siyam (9) na piniling kapanayamin sapagkat bukod sa sila ay taal na mananalita ng Biri-Waray, nakapagtapos rin sila ng pagaaral at may ganap na pag-unawa sa grammar. Binigyang-tuon sa pag-aaral na ito ang paglalarawan sa morfoloji ng nawn, pagsusuri sa anyo ng NP at paglalahad sa istruktura at gamit ng NP sa Biri-Waray. Upang mabigyang diin ang paglalahad sa deskripsyon ng NP sa grammar sa Biri-Waray, inilimita lamang ang pagsusuring ito sa mga fityur at istruktura ng nawn at nawn preys sa Biri-Waray. Hindi kasama sa pagsusuri ang pagtukoy sa iba pang mga dayalekto na umiiral sa Biri-Waray dahil, ang analisis sa pag-aaral na ito ay ibinatay lamang sa nakalap na datos mula sa siyam na informant na nagmula sa walong (8) barangay (Poblacion, Sto. Nino, Progress, Pio Del Pilar, Causwagan, MacArthur, San Pedro, at San Antonio) ng munisipalidad ng Biri.

MGA DATOS AT PAGSUSURI

Ang Morfoloji ng Nawn sa Biri-Waray

Ayon sa mga inilalahad na datos hinggil sa nawn, makikita na ang mga nawn sa Biri Waray ay maaaring binubuo ng rut word at rut word na may nakakabit na afiks. Nauuri ang nawn bilang: (a) kongkret at (b) abstrak. Nakikilala ang kaibahan ng common at proper nawn sa infleksyon dahil maaaring ma-inflek sa number ang common nawn ngunit hindi maaari sa proper nawn. Pinakagamitin bilang word formasyon ang derayveysyonal sa Biri-Waray. Tulad halimbawa ng mga afiks na -an/han, ka, ka-...-an, -ay, -uru-, mag-, taga-, tag- ay maaaring ikabit sa nawn rut upang makabuo ng nawn na nangangahulugang lagayan o sisidlan ng bagay na tinutukoy sa nawn rut (halimbawa: búgasan 'bigasan'; pínganan 'lagayan ng pinggan'; kútsaraqan 'lagayan ng kutsara'); lokasyon kung saan makikita rin ang tinutukoy sa nawn rut (halimbawa: màqisan 'lugar na makikita ang maraming mais'; bàlayan 'lugar kung saan itatayo ang bahay'; kàñkunan 'lugar kung saan makikita ang maraming kangkong'); naglalahad ng kahulugang isang grupo (halimbawa: kabàbayinqan 'grupo ng mga babae'; kabíkulan 'mga lugar na matatagpuan sa Bikol'); kahulugang ikinabubuhay/hanapbuhay (halimbawa: paragtínapay 'panadero'; paragpútu 'tagagawa/tagaluto ng puto; paragdúlsi 'tagagawa/tagaluto ng kendi'); nagpapahayag ng pinagmulan (halimbawa: taga-Biri 'taga-Biri'; taga-báryo 'taga-baryo'; taga-búkid 'taga-bundok'); nagpapahayag ng panahon (halimbawa: agqúran 'tag-ulan'; tagqádlaw 'tag-araw'; tagqáni 'panahon ng anihan') sa Biri Waray, samantala ang mga afiks naman na ka-, -in, pañ-, parag- ay ikinakabit sa mga verb rut kung saan nahahango ang nawn na nangangahulugang lokasyon ng pinangyayarihan ng kilos na isinasaad ng verb rut (halimbawa: túrugan 'tulugan'; húgasan 'hugasan'; qínuman 'inuman'); nagpapahayag ng resipokal na relasyong ipinapahayag ng verb rut (halimbawa: kaqúyag 'kalaro'; kaqísturya 'kausap'; kaqúpud 'kasama'); nagpapahayag sa resulta mula sa proseso na ipinapahayag ng verb rut (halimbawa: sinúgba 'inihaw'; ginisiq 'pinunit'; kináqun 'kinain'); nagsasaad ng instrumental na kahulugan (halimbawa: pamàlun 'pamato'; pamúqun 'pamasag');

pamúklad `pamukas`); nagpapahayag ng ikinabubuhay/hanapbuhay ng isang tao (halimbawa: paragtáhiq `mananahi`; paragsúluq `nanghuhuli ng isda gamit ang sulo`; paragkáwil `mangingisda`). Samantala ang afiks na ka- -an lamang ang natatanging afiks na maaaring ikabit sa adjektiv rut upang magpahayag ng isang nawn na nangangahulugang abstrak o katangian ng tao, bagay, hayop o pook (halimbawa: kaqúpayan `kabutihan`; kamínjawan `katahimikan`; kabúqutan `kabaitan`); nagsasaad ng sukat (halimbawa: kahàlabaqan `kahabaan`; kahálipqutan `kaiksian`); at lalim (halimbawa: kaháraruman `kalaliman`; kahábabawan `kababawan`).

May mga afiks sa Biri-Waray na may magkakatulad na form ngunit magkakaiba ang kahulugan. Katulad ng afiks -an na nagsasaad ng iba't ibang kahulugan kapag ikinakabit sa nawn rut at verb rut tulad ng: (a) afiks -an1 na nagtataglay ng kahulugang lagayan ng bagay na tinutukoy sa nawn rut. (halimbawa: búgasan `lagayan ng bigas`; qàsukaran `lagayan ng asukal`); (b) afiks -an2 na nangangahulugang lokasyon o lugar kung saan makikita na tinutukoy rin sa nawn rut (halimbawa: bàlayan `lugar na tayuan ng bahay`; kàmutiqan `kamotehan o lugar na taniman ng kamote`); at (c) afiks -an3 naman na nagtataglay ng kahulugang lokasyon o lugar kung saan isinasagawa ang kilos na isinasaad sa verb rut. (halimbawa: làbahan `labahan`, túrgan `tulugan`, qínuman `inuman`). Nagkakaiba ang afiks an + nawn rut na lokasyon at afiks -an + verb rut na lokasyon sa lugar na tinutukoy. Ang afiks -an + nawn rut ay naglalahad sa lugar kung saan makikita ang bagay na tinutukoy sa nawn rut samantalang ang afiks -an + verb rut naman ay tumutukoy sa lugar na pinangyayarihan ng kilos na isinasaad sa verb rut.

Taglay naman ang katangian ng afiks ka-...-an ang kakayahan nitong maikabit sa nawn rut at adjektiv rut na kung saan makabubuo ng nawn. Ang ka1-...-an1 ay ikinakabit sa nawn rut na nabubuo ang nawn na nagsasaad ng kahulugang kolektib (halimbawa: kabàbayinqan `isang grupo ng mga bababe`; kabàtaqan `isang grupo ng mga bata`). Ang ka4-...-an4 naman ay ikinakabit sa mga adjektiv rut at nabubuo ang nawn na nangangahulugan sa taglay na katangian ng tao, bagay o lugar (halimbawa: kamínjawan `katahimikan`, kaqúpayan `kabutihan`, karaqútan `kasamaan`). Ang afiks parag- na nakita sa Biri-Waray ay maaaring ikabit sa mga nawn rut (halimbawa: paragtínapay `panadero`, paragbínamban `tagaluto ng kakanin`, paragpútu `tagaluto ng puto`) at sa lahat ng uri ng verb rut (halimbawa: paragqúma `magsasaka`, paragkàwil `mangingisda`, paraglímpya `tagalinis`) na parehong ikinabubuhay ang inilalahad na kahulugan.

Nabubuo ang iba't ibang anyo ng nawn sa Biri-Waray sa pamamagitan ng pagkakabit ng mga derayveysyonal afiks na may kakayahang makapagpabago sa kahulugan at gramatikal na fityur ng mga rut word. Nakikita ang pagbabago sa fityur at kahulugan kapag ikinakabit ang mga afiks ng Biri-Waray sa mga verb rut (halimbawa: paraglába `tagalaba`) at adjektiv rut (halimbawa: kagàyunan `kagandahan`). Kapag nawn ang kinakabitan ng afiks, napananatili nito ang gramatikal fityur ngunit nadadagdagan ang kahulugan (halimbawa: mag- + qama (N)`ama' > magqàmaq `mag-ama' na ang ibig sabihin ay resiprokal).

Ang Biri-Waray ay may magkakaibang nominal marker na iminamarka sa mga nawn. Sa pamamagitan ng mga marker na ito, ganap na nakikilala ang gamit ng mga nawn preys sa istruktura. Nakikilala ang kaibahan ng marker na nominativ an at si sa mga nawn na minamarkahan ng mga ito. Ang marker na an ay iminamarka sa mga proper at common nawn samantalang ang marker si naman ay iminamarka sa mga personal na ngalan ng tao. Ang an at si ay parehong

nominativ case kung saan nagsisilbing subjek na argumento sa loob ng pangungusap. Ang nominal marker na ni ay ginagamit naman bilang marker na genitiv sa mga personal na ngalan ng tao. Parehong ginagamit bilang genitiv marker naman ang sin `ng` (na iminamarka sa mga common nawn at nagtataglay ng kahulugang indefinit) at san `ng` (na iminamarka sa mga common nawn at nagtataglay ng kahulugang definit). Ginagamit naman ang oblik marker sa sa mga common at proper nawn na nagsasaad ng lokasyon, samantalang ang kan ay iminamarka sa mga personal na ngalan ng tao na maaaring magtaglay ng kahulugang direksiyonal o posesiv.

Nakikilala ang katangian ng mga personal pronawn ng Biri-Waray bilang free at bawnd pronawn sa posisyon sa loob ng pangungusap. Ang personal pronawn naman sa Biri-Waray ay may tatlong kategori: (a) nominativ pronawn na singular (qákuq `ako`, kíta `kata`, qíkaw `ikaw`, síya `siya`) at nominativ pronawn na plural (kami `kami`, karámi `kami`, kámu `kayo`, karamu `kayo`, síra `sila`, siríra `sila`); (b) genitiv pronawn na singular (ku `ko`, mu `mo`, níya `niya`) at genitiv pronawn na plural (nátuq `natin`, níyu `ninyo`, níra `nila`); at (c) oblik pronawn na singular (sa qá:kuq `sa sakin`, sa qímu `sa iyo`, sa qíya `sa kaniya`) at oblik pronawn na plural (sa qá:muq `sa amin`, sa qátuq `sa atin`, sa íyu `sa inyo`). May katangian ang nominativ pronawn sa Biri-Waray sa mga plural na form na hindi nakikita sa ibang

Waray na mga wika. Ayon sa pagsusuring ito, may dalawang anyo ang kategori na nominativ plural sa Biri-Waray. Kapag dalawa lamang ang referent, ginagamit ang first person na kami `kami` at second person na plural na kámu `kayo` at third person na plural naman na síra `sila`. Sa pamamagitan ng infeks -r- na walang tiyak na kahulugan, nabubuo ang plural na form karámi `kami`, karamu `kayo` at siríra `sila` na ang referent ay maramihan o higit sa dalawa ang tinutukoy.

Naglalahad naman ng eksklusiviti at inklusiviti na kahulugan ang ilang personal pronawn na plural sa BiriWaray. Ang nominativ first person plural na kami; second person plural na kámu `kayo`; third person plural na síra `sila` (tumutukoy na kasama ang mananalita at adresi) ay itinuturing na mga eksklusiv pronawn. Inklusiv naman ang Genitiv first person na plural na námuq `namin`; nátuq `natin`. Para naman sa kategori na Oblik, ang dual na qátuq `atin` sa Biri-Waray ay nagsasaad ng inklusiv na kahulugan. Ang first person na plural na qámuq `amin` ay eksklusiv at nagsasaad naman ng inklusiv na kahulugan ang second person na plural qíyu `inyo`.

May tatlong uri naman ang demonstrativ pronawn ng Biri-Waray: (a) nominativ na demonstrativ pronawn (qíni `ito, qítun `iyan`, at yádtu `iyon`) kung saan tumutukoy sa tao, bagay, hayop o lugar na maaaring malayo o malapit sa mananalita o adresi; (b) genitiv na demonstrativ pronawn (síni `nito`, sítuq `niyan`, sádtu `ninyon`) kung saan nagkakaiba lamang sa gamit ng nominativ; at (c) lokativ na demonstrativ pronawn (dídi, `dito`dúqun, `diyan` at dídtu `doon`) na nagsasaad sa lugar na tinutukoy na maaaring malayo o malapit mula sa mananalita at adresi. Ang mga interrogativ pronawn naman ng Biri-Waray ay nagsisilbi sa pagpapakilala sa mga tanong tulad ng, sínqo `sino`, nano `ano`, díqin `saan`, sánqo `kailan`, at iba pa.

Ang Iba't Ibang Anyo ng Np sa Biri-Waray

Sa pagsusuri, nakita na may dalawang form ang NP sa Biri-Waray. Una, ang mga NP na binubuo ng marker (halimbawa: an bátaq `ang bata`,`); pronawn (halimbawa: qá:kuq bálay `akin bahay`);kwantifayer (halimbawa: sàyuq ná búrak `isang

bulaklak') at mga modifayer bago ang nawn (halimbawa: hátaqas ña bábayi `matangkad na babae'). Pangalawa, anyo ng NP kung saan nauuna ang nawn bago ang iba pang mga konstityuwent na nagsisilbing modifayer. (halimbawa: qínaq san bátaq `ina ng bata'; qámaq ku `ama ko'; bábayi ña m ágayun `babaeng maganda').

Ang kahulugan at gamit ng NP sa Biri-Waray sa loob ng pangungusap ay nakabatay sa kayarian nito. May mga form ang NP sa Biri-Waray na binubuo ng mga marker at nawn na kung saan ang marker ang nagpapakilala sa gamit at relasyon sa iba pang mga konstityuwent sa loob ng pangungusap. Halimbawa, ang common nawn na qának `anak' ay maaaring isunod sa an `ang', sin/san `ng', o sa `sa' at makabubuo ng NP na an qának `ang anak', sin/san qának `ng anak', o sa qának `sa anak' na maaaring magsilbi sa iba't ibang gamit depende sa marker bilang hed ng NP. Samantala, ang proper nawn na Gina ay maaaring isunod naman sa mga marker na si, ni, at kan `kay', at makabubuo ng mga NP na si Gina, ni Gina, at kan Gina.

Sa mga anyong posesiv pronawn naman, ang qàkuq `akin'; qímu `iyo'; qá:muq `amin'; qíyu `inyo'; qíya `kanya'; kànira `kanila' lamang ang may kakayahang tumayo bilang hed ng nawn sa NP. (halimbawa: qá:muq balay `amin[g?] bahay'; qíyu tuna `inyo lupa'; kánira qámaq `kanila[ñ?] ama'). Nakita ang kaibahan sa istruktura ng NP na binubuo ng genitiv pronawn na sinusundan ng nawn ng BiriWaray sa wikang Tagalog. Nananatili sa sariling form ang pronawn sa Biri-Waray kahit sinusundan ito ng nawn. Halimbawa sa qímu (Gen.2s) + báláy (N) mabubuo ang NP na qímu báláy `iyo [ñ?] bahay' na nangangahulugang posesiv.

Sa istruktura ng NP na ang hed ng nawn ay adjektiv, lumilitaw ang ligatyur na ña sa pagitan ng adjektiv na nagsisilbing modifayer at ng nawn na minomodify. (halimbawa: dákuq ña qísdaq `malaking isda'; bátaq ña lálaki `batang lalaki'; dídtu ña báláy `doon na bahay'). May umiiral din na mga kwantifayer (díyu `kunti', tànan `lahat', búgqus `buong', kàtuña `kalahati', atbp.) sa Biri-Waray na ginagamit bilang hed ng nawn sa NP. Sa istruktura ng NP na may hed kwantifayer, kalimitan ang paglitaw ng ligatyur na ña `na' sa pagitan ng kwantifayer at nawn. (halimbawa: tànan ña kabàbayin ñan `lahat ng kababihan; búgqus ña pàmilya `buong pamilya').

Sa istruktura ng NP na binubuo ng adjektiv at nawn, lumilitaw ang ligatyur na ña `na' sa pagitan ng adjektiv at nawn. Pinag-uugnay ng ligatyur na ña ng Biri-Waray ang adjektiv (modifayer) at nawn na minomodify. Halimbawa, magáyun ña babáyi `magandang babae', ang adjektiv magáyun `maganda' ang nagsisilbing modifayer sa nawn na babáyi `babae' sa loob ng NP. Ang NP sa form na ito ay maaaring magsilbing nominal predikeyt ng pangungusap. Halimbawa, Magáyun ña babáyi an námatay `Magandang babae ang namatay', ang NP na magáyun ña babáyi `magandang babae' ay nagsisilbing predikeyt ng subjek na an námatay `ang namatay' sa pangungusap.

May mga NP rin sa Biri-Waray na nabubuo sa pamamagitan ng pagsasama ng N1 + genitiv marker na sin/san + N2. Sa paraang ito, may mga NP sa Biri-Waray na naglalahad ng kahulugang resiprokal na aktor (§3.5.1), posesiv (§3.5.2), at kinship (§3.5.3). Batay sa istruktura na ito, ang N1 ang nagsisilbing hed at ang N2 ang nagsisilbing modifayer na minarkahan ng genitiv marker sin/san. Sa form na (N1 + Gen.M + N2) sa Biri-Waray, posesiv ang N1 bilang hed ng NP ang nagsisilbing possessed at ang N2 ang nagsisilbing posesor. Sa relasyong kinship naman, ang ang N1 ang nagtataglay ng kinship sa N2 na tinutukoy naman ng genitiv marker san/sin.

May mga form rin ng NP ang Biri-Waray na nabubuo sa pamamagitan ng relatibisasyon. Sa pamamagitan nito, nangyayari ang pagkatanggal sa nawn na minomodify ng predikeyt na hindi nawn at relativizer na at ang predikeyt na hindi nawn ang sumusunod sa nominativ marker an 'ang'. Ang mga NP sa form na ito ay maaaring magsilbi bilang predikeyt o fokus na argumento ng pangungusap.

Ang susunod na tsapter ay pagsusuri na nakatuon sa sintaks ng NP sa Biri-Waray. Sisipatin ang iba't ibang gamit ng NP sa istrukturang gramatikal sa Biri-Waray.

Ang Sintaks ng Np sa Ng Biri-Waray

Matapos masuri ang sintaks ng NP sa Biri-Waray, nakita na may iba't ibang gamit ang NP partikular sa pagbuo ng istrukturang gramatikal sa Biri-Waray. Inilahad sa pagsusuring ito na mahalaga ang case marking sa mga nawn ng Biri-Waray sa paglalahad sa sematik na relasyon ng NP sa predikeyt verb at sa iba pang mga elemento sa loob ng isang pangungusap. Sa gramatika sa Biri-Waray, nakadepende ang dami at gamit ng NP sa verbal afiks. May tatlong iba't ibang natukoy na case marker ang Biri-Waray: nominativ (Nom), genitiv (Gen), at oblik (obl).

Sa mga pangungusap na nasuri, kapag ang predikeyt verb ay nangangailangan ng isa o dalawang NP bilang argumento, ang isang NP ay obligadong magsisilbing fokus. Karaniwan ang mga intransitiv verb ay nagtatakda lamang ng isang NP na magsisilbing fokus na argumento. Samantalang ang mga transitiv verb naman ay higit sa isang argumento ang itinatakda. Nakikilala ang mga NP na nagsisilbing fokus ng intransitiv at transitiv predikeyt sa pamamagitan ng case marker na nomintav an/si. Karaniwan naman ang mga NP na nagsisilbing mga komplemento ay may case marker na genitiv na san/sin o oblik na sa /kay. Nakabatay sa fokus ng verb ang mga uri ng NP na tinatanggap bilang NP na komplemento. Nagtatakda naman ang mga transitiv na mga verb sa isa mula sa tatlong klase ng komplemento (aktor na komplemento, peysyent na komplemento, o direksyonal na komplemento) ngunit depende pa rin sa uri ng komplemento na tinatanggap ng aktor fokus na konstruksyon.

Ayon sa mga pangungusap sa Biri-Waray na sinuri, makikita ang Aktor na komplemento kapag ang transitiv verb ay nasa peysyent fokus. Kapag ang transitiv predikeyt ay nasa aktor fokus, nagtatakda ang verb ng peysyent na komplemento. May mga transitiv verb na nangangailangan ng higit pa sa isang komplemento, gaya ng transitiv verb na nasa aktor fokus at nagtatakda ng komplemento na direksyonal, at lokativ. Ang lokativ at direksyonal na mga komplemento ay parehong nagsasaad ng lugar, ang lokativ na komplemento ay nagsasaad sa ganapan ng aksyon samantala ang direksyonal ay nagsasaad sa lugar na patutunguhan ng aksyon.

Kapag ang aksyon ay may pinaglalaanan (benefaktor) at ang transitiv predikeyt ay nasa aktor fokus, nagtatakda ito ng NP na benefaktiv na komplemento. Mayroon ring NP na nagsisilbing instrumental na komplemento.

Isa pang nakitang katangian ng NP sa Biri-Waray ay maaaring magsilbi bilang predikeyt ng mga nan-verbal na pangungusap. Bilang hed ng pangungusap, nagbibigay ito ng impormasyon hinggil sa argumento sa pangungusap. Sa pamamagitan ng mga case marker tulad ng an/si at sa /kan na nagmamarka sa mga common nawn at proper nawn, nagiging definit ang NP bilang nominal predikeyt ng pangungusap.

Isa pang uri ng NP sa Biri-Waray na maaaring magsilbi bilang predikeyt ng pangungusap ay ang NP na binubuo lamang ng pronawn; NP na may genitiv pronawn; at NP na may oblik pronawn. Bilang nominal predikeyt NP ng pangungusap, inilalahad nito ang posesor at possessed na relasyon na may kaugnayan sa argumento ng pangungusap.

Nariyan din ang NP na may hed na demonstrativ pronawn bilang nominal predikeyt ng mga nan-verbal na pangungusap. Inilalahad nito bilang predikeyt NP ang layo ng tinutukoy na maaaring tao, bagay, o hayop sa subjek mula sa mananalita at adresi. Sa istruktura na may lumilitaw na argumento maliban sa pangunahing argumento, kailangang susunod kaagad ito pagkatapos ng buong argumento na subjek sa pangungusap. Sa mga NP naman na may kwantifayer at nominal predikeyt ng mga nan-verbal na pangungusap, naglalahad naman ito sa dami ng nawn na tinutukoy na may kaugnayan sa argumento ng pangungusap. Nangyayari rin sa Biri-Waray, ang paggamit ng mga NP na binubuo ng adjektiv + Lig + N bilang nominal predikeyt ng mga nan-verbal na istruktura.

Bilang predikeyt, naglalarawan ito sa nawn na tinutukoy.

Malinaw din sa gramatika sa Biri-Waray ang paggamit ng mga NP na binubuo ng dalawang nawn. Sa form na ito, ang Nawn1 ang nagsisilbing hed ng Nawn2 na minamarkahan ng case marker na genitiv sin/san. Bilang predikeyt ng mga nan-verbal na pangungusap, naglalahad ito ng resipokal na aktor, poses at kinship na kahulugan. Kasama sa mga NP ng Biri-Waray na nagsisilbing nominal predikeyt ay ang NP na binubuo ng N + Lig + Adj.

Sa pagsusuri kaugnay sa sintaks ng NP sa Biri-Waray, nakita na may kaibahan ang istrukturang gramatikal sa Biri-Waray sa wikang Tagalog patungkol sa order ng pangungusap. Sa Biri-Waray, zero (\emptyset) walang direktang katumbas sa fronting marker na 'ay' ng Tagalog kapag ang konstruksyon ng pangungusap nasa ayos na di-karaniwan o tinatawag ng ibang mananaliksik bilang topicalization. Marahil, isa ito sa dahilan kung bakit mahirap sa mga hindi taal na mananalita sa Biri-Waray na matukoy ang NP na predikeyt at NP na argumento sa mga nan-verbal na pangungusap. Makikita sa Biri-Waray kapag ang konstruksyon ng pangungusap ay di- karaniwan (inverted order). halimbawa: an magáyun an naglálakaw 'ang naglalakad ay ang maganda', nanatili sa ayos na predikeyt + subjek sa mga nan-verbal na pangungusap higit lalo na kapag ang bumubo sa istruktura ay dalawang parehong an preys. Malinaw din ang gamit ng mga interogativ pronawn bilang predikeyt sa mga uri ng mga konstruksyon na kontent na mga tanong.

KONGKLUSYON

Ang Biri-Waray na naging tuon ng pag-aaral na ito ay ang varayti ng Waray na matatagpuan sa Northern Samar. Sa pag-aaral ni Zorc (1975), may tatlong (3) malalaking dayalekto ang Waray kung saan isa ang dayalekto ng Northern Samar na kinabibilangan naman ng Biri-Waray. Nakikilala ang mga taal na mananalita ng Waray sa kanikanilang bokabularyo, tono at diin. Ang mga taong nagsasalita ng Waray sa lugar ng Eastern Samar ay tinatawag na estehanon, sa Northern Samar ay tinatawag na nortehanon (na kabilang ang Biri-Waray), samatalang westehanon naman sa bandang Samar at West. Kinikilala naman ng karamihan ang mga taal na mananalita ng Biri- Waray bilang Birianon.

Sa kasalukuyan, sa dahilang wala pang anumang naisagawang pag-aaral hinggil sa dayalekto ng Biri-Waray, naging pangunahing layunin ng pagsusuring ito ang mabigyang analisis at deskripsyon sa pamamagitan ng isang deskriptibong freymwork ang istruktura ng NP na nakatuon sa paglalarawan sa morfoloji ng nawn at sintaks ng NP. Kasama dito ang paglalarawan ng mga konstityuwent na maaaring isama sa anyo ng NP at sa gamit ng NP sa istrukturang gramatikal sa Biri-Waray.

Mula sa pag-aaral na ginawa nasuri ang mga sumusunod:

1. Hinggil sa Katangian ng Nawn sa Biri-Waray:

Sa analisis hinggil sa katangian ng morfoloji ng nawn sa Biri- Waray nakikilala ang mga nawn sa anyo at uri nito. May dalawang pangkalahatang uri ang nawn sa Biri-Waray, (a) common nawn na tumutukoy ng karaniwang ngalan na maaaring tao, bagay, lugar, hayop at pangyayari (halimbawa: qának 'anak', búrak 'bulaklak', pásyadahan 'pasyalan', qáyam 'aso') at (b) proper nawn na tumutukoy naman sa natatangi o tiyak na ngalan (halimbawa: Jose, Biri atbp.). Katulad din sa ibang mga wika sa Pilipinas, mayroon ring limitasyon ang mga proper nawn sa Biri-Waray pagdating sa morfolojikal at sa sintaktik na katangian nito. Hindi katulad ng common nawn na maaaring ma-inflek sa number. Bunga nito, mas marami ang nabubuong NP gamit ang common nawn kaysa proper nawn dahil sa mga modifayer na maaaring ikabit sa mga common nawn. Nakita rin ang mga anyong singular at plural nawn sa Biri-Waray at sa mga nawn na walang anyong maramihan, ginagamit ang plural marker mga upang mailahad na plural ang Nawn na tinutukoy.

Sa anyo naman, makikilala ang Nawn sa Biri-Waray sa dalawa: (a) binubuo lamang ng rut word (halimbawa: qamaq 'ama', bátaq 'bata', qáyam 'aso'), at (b) rut word at may isa o higit pang mga nominal afikses (halimbawa: kababáyingan 'kababaihan', qásyitihan 'lagayan ng mantika', kabugtúqan 'mga kapatid'). Makikita rin sa Biri-Waray na karaniwang ginagamit din ang proseso ng derayveysyon at infleksyon sa pagbubuo ng nawn sa Biri-Waray. Sa proseso ng derayveysyon, nabubuo ang nawn sa pamamagitan ng paglalapi sa rut word na maaaring verb o di kaya mula sa adjektiv rut. Halimbawa: Ang adjektiv rut sa Biri Waray na míñaw (Tagalog 'tahimik') ay makabubuo ng derayv nawn na kaminñawan (Tagalog: 'katahimikan) kapag nilapian ng afiks ka-...-an.

Sa proseso naman ng infleksyon, nabubuo ang nawn sa paglalapi ng nominal afiks sa nawn rut. Sa mga nawn na derayv sa nawn rut, nananatili ang gramatikal fityur bilang nawn kahit na may paglalapi at nagkakaroon lamang ng pagbabago o pagdaragdag sa kahulugan. Tulad ng mga afiks ng Biri-Waray na -an, ka, ka-...-an, -ay, -uru-, mag-, magka, -in-, parag-, taga, tag, at panj na kapag ikinakabit sa nawn rut, nagbabago ang kahulugan at anyo ngunit nananatili ang gramatikal fityur nito bilang nawn. Ang mga afiks naman na an, ka -, -in-, panj, parag- ay ikinakabit sa verb rut at ang afiks na ka-...-an ay ikinakabit naman sa adjektiv rut kung saan nababago ang fityur at gramatikal na kategori ng mga salita.

Isa pang nakikitang katangian sa gamit ng mga afiks sa Biri-Waray, ang pagkakaroon ng parehong kahulugan sa mga afiks kapag ikinakabit sa nawn rut at verb rut. Halimbawa na lamang nito ang parag- sa Biri-Waray na ginagamit ng mga taal na mananalita na may baryasyong para- sa ibang mga varayti ng Waray, nagtataglay ng parehong kahulugang ikinabubuhay o trabaho kapag ikinakabit sa nawn rut (halimbawa: paragtínapay 'panadero'; paragpútu 'tagagawa/tagaluto ng puto; paragdúlsi 'tagagawa/tagaluto ng kendi') at verb rut (halimbawa: paragtànum 'magsasaka'; paragkàwil 'mangingisda').

Makikita rin ang mga pronawn na inihahalili sa mga nawn kung saan nagpapakita ng referens kaugnay sa relasyong mananalita at adresi. Makikilala ang mga pronawn sa Biri-Waray bilang personal pronawn (na inihahalili sa taong tinutukoy ng mananalita at adresi) at deytik o demonstrativ pronawn (na inihahalili sa mga nawn nagsasaad sa layo ng tinutukoy sa mananalita at adresi).

May tatlong referent ang personal pronawn ng Biri-Waray: (a) first person pronawn na tumutukoy sa mananalita; (b) second person pronawn na tumutukoy sa adresi; at (c) third person pronawn na tumutukoy sa taong pinag-uusapan. Halimbawa: first person- qàku 'ako'; second person – qíkaw 'ikaw'; at third person – síya 'siya'. Ang personal pronawn na plural sa Biri-Waray ay nagpapahayag ng eksklusiviti at inklusiviti na mga anyo. Ang nominativ first person plural na kami 'kami' ng Biri-Waray ay may form na hindi kasama ang adresi. Ang second person plural kàmu 'kayo' naman ay may form na kasama ang adresi. Samantalang ang third person plural síra 'sila' ay tumutukoy na hindi kasama ang mananalita at adresi. Ang mga personal pronawn na maramihan ay maaaring gamitin bilang nominal predikeyt ng mga nan-verbal na mga pangungusap o fokus ng mga intransitiv o transitiv predikeyt ng mga pangungusap.

Ang nominativ pronawn third person plural na síra 'sila' ay may kaibahan sa nominativ marker plural na síra 'sina' (Talahanayan 5). Ang nominativ marker na síra 'sina' sa Biri-Waray ay iminamarka sa nawn na may kasama pang iba maliban sa binabanggit na ngalan. (halimbawa: Nagkáranta síra Gina kahápon 'Nagkantahan sila Gina kahapon.') Samantalang ang síra 'sila' na nominativ pronawn third person plural ay kumakatawan mismo sa nawn sa loob ng pangungusap. (halimbawa: nagkánta síra kahápon 'kumanta sila kahapon.').

Isang katangian at pagkakakilanlan sa Biri-Waray sa ibang mga Waray na wika ay ang pagkakaroon ng dalawang anyo sa pagpapahayag ng pluraliti sa personal pronawn. Ang first person pronawn na kàmi 'kami' (eksl) ay nangangahulugang dalawa lamang ang tinutukoy (mananalita at third person lamang) samantalang sa anyong kàrami 'kami' nangangahulugang higit sa dalawa ang tinutukoy (mananalita at third person na higit sa isa ang tinutukoy). Tulad din ng second person personal pronawn na plural na kàmu 'kayo' (inkl) na tumutukoy sa dalawang tao at sa anyong kàramu 'kayo' at nagpapahayag na higit sa dalawa o maramihan ang tinutukoy.

2. Hinggil sa mga konstityuwent na bumubuo sa iba't ibang anyo ng NP sa Biri-Waray:

Ang nawn preys (NP) sa Biri-Waray ay isang sintaktik kategori na binubuo ng nominal marker, nawn, pronawn, kwantifayer at adjektiv. May iba't ibang anyo ang NP sa Biri-Waray depende sa mga konstityuwent na bumubuo nito na maaaring: (a) binubuo ng marker, pronawn, kwantifayer at adjektiv na kumakatawan bilang hed bago ang nawn (halimbawa: an kabábayinqan 'ang kababaihan', si Ali); at (b) binubuo ng N1 bilang hed ng N2 at posesiv pronawn (halimbawa: búgtu san/sin laláki 'kapatid ng lalaki').

Isa sa may malawak na bilang ng NP sa Biri-Waray ay ang mga form na may mga nominal marker. Sa pamamagitan ng mga marker, nabubuo ang iba't ibang kategori ng NP at nakikilala ang gamit at relasyon ng NP sa iba pang mga elemento sa loob ng pangungusap. Malinaw ang sistema sa pagmamarka ng mga nawn ng Biri-Waray na (a) nominativ an 'ang' at si 'si'; (b) genitiv sin/san 'ng' at ni 'ni', at (c) oblik sa/kan 'sa/kay'. Halimbawa sa mga marker na iminamarka sa mga personal na ngalan ng tao ay ang nominativ marker na si; genitiv marker na ni; at oblik marker na kan 'kay'. Para naman sa mga common at proper nawn, ginagamit ang nominativ marker an. May kaibahan ang Biri-Waray sa ibang varayti ng Waray sa mga marker na may nominativ marker. Ang Waray-Tacloban ay gumagamit ng tatlong

marker para sa common nawn: (a) marker na an katumbas ng “the” sa Ingles na nagsasaad na definit na kahulugan; (b) ang indefinit na in na “a” sa Ingles; at (c) hi/si para sa personal na ngalan (Romualdez, 1908). Tatlo naman ang inilalahad ni Zorc (1975) na ginagamit ng mga wikang Waray sa pagmamarka sa mga nawn na may nominativ (qin - definit; qan-definit past; at qit – definit nan-past) at genitiv (hin -definit; han -indefinit-past; hit indefinit nan-past). Sa Biri Waray ay may natukoy lamang na iisang marker para sa nominativ at ito ang marker na an ‘ang’). Sa pamamagitan nito, nabubuo ang NP na tinatawag bilang ang preys (Schacter at Otones, 1972). Isa sa mga pangunahing gamit ng NP sa kategoryang ito ay nagsisilbing gramatikal fokus ng intransitiv at transitiv predikeyt sa pangungusap. Karaniwan naman ang paglitaw ng plural marker mga sa pagitan ng marker an at Nawn (halimbawa: an mga qáyam ‘ang mga aso’) upang mailahad ang anyong plural. Ginagamit naman ang nominativ marker plural na síra ‘sina’ para sa mga proper nawn na tumutukoy sa kasamahan ng nawn na binabanggit. Mula rito, nabubuo ang NP na may taglay na kahulugan maramihan (halimbawa: síra Gina ‘sina Gina’).

Dalawa ang nakilalang genitiv marker ng Biri-Waray: (a) ang marker sin ‘ng’ kung saan nagsasaad na indefinit ang nawn na minamarkahan; at (b) ang marker san ‘ng’ kung saan nagtatagalay ng iba’t ibang kahulugan at nagsasaad na definit ang nawn na minamarkahan. Parehong iminamarka bilang genitiv marker ang sin at san ng Biri. Ang kaibahan lamang ay ang sin hindi naglalahad ng kahulugan panahon tulad ng san na nagagamit bilang marker na naglalahad ng panahon o oras (hal. san pasko ‘noong pasko’). Karaniwan na ang pagpapalitan ng genitiv marker sin at san ng BiriWaray. Maliban sa paggamit ng mga anyong marker, may mga NP rin sa Biri-Waray na binubuo naman sa pamamagitan ng mga pronawn + nawn. Ngunit lumilitaw sa kategoryang ito na ang genitiv (qa:ku bálay ‘akin [g?] bahay) at oblik pronawn (sa bálay ‘sa bahay; kan Gina ‘kay Gina) lamang ang maaaring magamit upang makabuo ng NP.

Nakita rin ang kaibahan ng Biri-Waray sa wikang Tagalog at iba pang mga Bisayan na wika sa istruktura ng NP na binubuo ng genitiv pronawn + nawn. Sa wikang Tagalog, kinakailangang ang ligatyur na *ng* na ikinakabit kapag ang genitiv pronawn ay nagtatapos sa vawel (halimbawa: iyo + ng + N > iyong N) at velar stap /g/ naman kapag nagtatapos sa neysal /n/ ang kinakabit (halimbawa: akin + g + N > aking N). Sa Aklan at Cebuano (Zorc, 1975), ginagamit ang ligatyur sa mga konstruksyon na may nauunang genitiv pronawn at nagsasaad ng pagmamay-ari (halimbawa: Akl. – qákuṅ balay ‘aking bahay’; Ceb. qákuṅ balay ‘aking bahat’) na hindi nangyayari sa Biri-Waray. Nananatili sa porma ang pronawn kahit sinusundan ito ng nawn (halimbawa: sa qímu (Obl.2s) + bálay (N) mabubuo ang NP na qímu bálay ‘iyo[ṅ?] bahay’). Hindi maaaring sabihing qímuṅ balay ‘iyong bahay tulad ng wikang Cebuano.

Para naman sa mga NP na binubuo ng demonstrativ pronawn + nawn, kalimitang ginagamitan ng ligatyur na *ng* bago ang nawn (halimbawa: qíni ng bábayi ‘itong bahay’). Pinag-uugnay ng ligatyur na *ng* ang demonstrativ pronawn na nagsasaad ng layo at ang nawn na tinutukoy ng mananalita na maaaring malapit o malayo sa mananalita at adresi. Sa pagkakataong ito, ang nominal demonstrativ at oblik demonstrativ pronawn lamang ang maaaring magamit bilang hed ng NP. (halimbawa: qíni ng bábayi ‘itong bahay’; dídi sa bálay ‘dito sa bahay’).

May mga NP rin ang Biri-Waray na kwantifayer ang nagsisilbing hed na sinusundan ng ligatyur na *ng* na nagsisilbing pang-ugnay ng kwantifayer at nawn. Upang maipakita ang dami ng kwantifayer, ginagamit ang adverbial particle na la ‘lang’ na makikita sa pagitan ng kwantifayer at ligatyur na *ng* (halimbawa: dámuq ng ságin ‘maraming saging’). Ang mga NP na may kwantifayer sa unahan ay ginagamit bilang predikeyt ng pangungusap. Tulad din sa anyo ng NP kapag

adjektiv ang nagsisilbing hed, ginagamit din ang ligatyur na nga sa pagitan ng adjektiv at nawn. Pinaguugnay ng ligatyur ang adjektiv bilang modifayer at nawn na minomodify.

Isang katangian sa pagsasama ng N1 + Gen.M + N2 sa Biri-Waray, nabubuo ang NP na nagsasaad ng kahulugang relasyong resiprokal na aktor, posesiv, at kinship. Nagsasaad sa relasyong resiprokal ang N1 sa N2 na tinutukoy naman ng genitiv marker *sin/san* 'ng'. Ang NP na nagsasaad ng relasyong posesiv na kahulugan, ang N1 ang nagsisilbing possessed at ang N2 ang naman ang posesor. (halimbawa: *báduq ni Gina* 'damit ni Gina'). Sa NP naman na nagtataglay ng relasyong kinship, ang N1 bilang hed ang nagsasaad sa relasyong tinutukoy. (halimbawa: *qínaq ku* 'ina ko').

Tulad ng wikang Tagalog, may mga anyo ng NP sa Biri-Waray na nabubuo sa pamamagitan ng prosesong relatibisasyon. Ang NP sa kategoryang ito ay binubuo ng common marker na an na sinusundan ng verb o adjektiv. Nangyayari ang relatibisasyon kapag ang nawn na binibigyang-turing ay natatanggal at ang panuring (modifayer) ang nagiging pinaka-pangngalan sa loob ng preys (Santiago at Tiangco, 1991). Sa pamamagitan ng relatibisasyon sa simunong hindi tukoy, at pagtanggap ng simuno at relativizer na sumusunod ang predikeyt (adjektiv o verb) sa marker na ang. (Malicsi, 2013). Sa pagsusuring ito, nakita rin sa Biri-Waray ang katulad na anyo ng mga NP na nabubuo sa pamamagitan ng relatibisasyon. Halimbawa sa pangungusap na *sinúgba an qísdaq* 'inihaw ang isda' => *an qísdaq na sinúgba* 'ang isdang inihaw' => *an sinúgba* 'ang inihaw'. Makikita na nabuo ang NP an *sinúgba* 'ang inihaw' sa pamamagitan ng pagkatanggal ng nawn na *qísdaq* 'isda' at relativizer na na 'na' at sumunod ang predikeyt verb na *sinúgba* 'inihaw' sa marker na an 'ang'. May malaking ginagampanang gamit ang nawn ng Biri-Waray sa gramatikal na istruktira ng mga pangungusap. Nakikilala ang mga gamit ng nawn depende sa mga case marker na iminamarka sa unahan nito. Halimbawa sa pangungusap sa Biri-Waray na *Bináká san qínaq an báduq sa tándahan para sa qának* 'Binili ng ina ang damit sa tindahan para sa anak', ang case definit na marker genitiv na san ay nagmamarka sa nawn na *qínaq* at naglalahad sa gamit bilang agent na ngunit hindi focus ng transitiv predikeyt. Ang case marker na nominativ an ay nagmamarka sa nawn na *báduq* 'damit' na naglalahad sa gamit bilang gramatikal fokus ng predikeyt verb na *bináká* 'binili'. Ang oblik marker na sa na nagmamarka sa nawn na *tándahan* 'tindahan' ay nagsasaad ng lokasyon samantalang ang case marker na para sa na makikita bago ang nawn *qának* 'anak' ay nagsasaad naman sa gamit na benefaktor na komplemento ng predikeyt verb.

3. Hinggil sa iba't ibang gamit NP sa istrukturang gramaitkal sa Biri-Waray:

Katulad ng ibang mga wika sa Pilipinas, ang mga pangungusap sa Biri-Waray ay maaaring binubuo ng mga simpleng pangungusap na binubuo ng dalawang mahahalagang bahagi. Una, ang predikeyt na nagbibigay impormasyon; at ang subjek na siyang pinag-uusapan sa loob ng pangungusap. Sa Biri-Waray, kalimitan ang paggamit sa natural order ng pangungusap. Sa ayos na ito, makikitang nauuna ang bahaging predikeyt at sumusunod ang gramatikal subjek ng pangungusap halimbawa: *Nagsúsurat si Gina* 'Nagsusulat si Gina'. Ang verb na *nagsúsurat* 'nagsusulat' ay nagsisilbing predikeyt at subjek naman ang NP na si Gina 'si Gina' sa pangungusap. May pagkakataon naman na nauuna ang subjek sa predikeyt sa pangungusap na tinatawag bilang di-karaniwang ayos. (Santiago at Tiangco, 1991). Halimbawa sa Biri-Waray: *An bátaq naglálakaw* 'Ang bata ay naglalakad.' Sa pangungusap na ito, nagsisilbing subjek ang NP na an *bátaq* 'ang bata at predikeyt naman ang verb na nasa aspektong imperfektiv *naglálakaw* 'naglalakad'. May kaibahan ang Biri-Waray sa wikang Tagalog sa ayos ng pangungusap na di-karaniwan dahil walang direktang katumbas sa Biri-Waray ang marker na ay ng Tagalog.

Makikita naman ang semantik na relasyon ng mga verbal predikeyt ng Biri-Waray at mga NP sa pangungusap sa pamamagitan ng mga case marker. Nababatay sa fokus ng verb ang mga uri ng NP na tinatanggap bilang komplemento. Nagtatakda naman ang mga transitiv na mga verb sa isa mula sa tatlong klase ng komplemento (aktor na komplemento, objek na komplemento, o direksyonal na komplemento) ngunit depende pa rin sa uri ng komplemento na tinatanggap ng aktorfokus na konstruksyon. Batay sa mga ginamit na pangungusap sa Biri-Waray na sinuri, makikita ang aktor na komplemento kapag ang transitiv verb ay nasa objek focus. Kapag ang transitiv predikeyt ay nasa aktor fokus, nagtatakda ang verb ng peysyent na komplemento. May mga transitiv verb na nangangilangan ng higit pa sa isang komplemento, gaya ng transitiv verb na may fokus sa aktor at nagtatakda ng komplemento na direksyonal. Ang komplemento na lokativ at direksyonal ay parehong nagsasaad ng lugar, ang lokativ na komplemento ay nagsasaad sa ganapan ng aksyon samantala ang direksyonal ay nagsasaad sa lugar na patutunguhan ng aksyon. Kapag ang aksyon ay may benefaktor at ang transitiv predikeyt ay nasa fokus aktor, nagtatakda ito ng NP na benefaktiv na komplemento. Mayroon ring NP na nagsisilbing instrumental na komplemento.

Isa sa may pinakamalaking gamit sa gramatikal na mga pangungusap ng NP sa Biri-Waray ay ang magsilbi bilang predikeyt ng mga nan-verbal. Nakita sa pagsusuri na maaaring magsilbi bilang nominal predikeyt ang mga NP sa Biri-Waray na walang marker o may marker. Sa istrukturang nan-verbal, ang unang NP ang nagsisilbing predikeyt at ang sumusunod na NP ay nagsisilbing subjek sa pangungusap (NP + NP). Sa istrukturang nan-verbal at binubuo ng dalawang parehong an preys, nananatili sa Biri-Waray ang karaniwang ayos ng pangungusap at may istruktura na identipikesyonal. Dulot ito ng zero (\emptyset) o walang direktang katumbas sa Biri-Waray ang order marker 'ay' ng Tagalog. Isa pang katangian ng NP sa Biri-Waray ay ang magsilbi bilang predikeyt ng mga nan-verbal na pangungusap na tinawag ni Dixon (2010) bilang pangalawang tungkulin. Nangyayari ang paglitaw ng mga NP sa slot ng predikeyt dahil ang konstruksyon ay walang verb na nag-uugnay sa gramatikal subjek sa pangungusap. Naglalahad ng klasipikasyon kapag ang NP sa predikeyt ay walang marker at identipikasyon naman kapag may marker at naglalahad na definit ang nawn.

Kaugnay sa analisis ng mga binalikang pag-aaral na may kinalaman sa pagganap ng iba't ibang gamit ng NP sa sintaks, makikita ang kaibahan ng Biri-Waray sa wikang Tagalog sa mga istrukturang nan-verbal. Dulot ng walang fronting element na katulad ng 'ay' ng wikang Tagalog (Schachter at Otones, 1972), nananatili ang pangungusap sa ayos na karaniwan (natural order). Samantalang sa wikang Tagalog, maaaring mailahad ang nan-verbal na pangungusap sa dalawang ayos na tinatawag bilang karaniwan at di-karaniwang ayos.

MGA SANGGUNIAN

- Paz, J. (2005) *Ang Wikang Filipino Atin Ito*. Sentro ng Wikang Filipino, Unibersidad ng Pilipinas. Quezon City. 9718781021, 9789718781029. https://books.google.com.ph/books/about/Ang_wikang_Filipino.html?id=1KxBswEACAAJ&redir_esc=y
- Genetti, C. (2011). [Review of Basic linguistic theory. Vol. 1: Methodology. Vol. 2: Grammatical topics, by R. M. W. Dixon]. *Language*, 87(4), 899–904. <http://www.jstor.org/stable/41348873>

- Balanquit, L., (2017). A Grammar Sketch of Ninorte Samarnon. MA Thesis. University of the Philippines, Diliman, Quezon City. <https://glottolog.org/resource/reference/id/652003>
- Buyser, F., (1938). Ang Pinulongang Binisaya. Bag-ong Kusog. XXIII:30, 14, 28. <https://archive.cebuanostudiescenter.com/bag-ong-kusog-february-1925/>
- Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt17kk81z>
- Constantino, E., (1964). Sentence Pattern of the Ten Major Philippine Languages. University of the Philippines. <https://asj.upd.edu.ph/mediabox/archive/ASJ-02-01-1964/Constantino.pdf>
- Cubar, E., & Cubar, N., (1944). Writing Filipino Grammar: Traditions and Trends. Quezon City: New Day Publisher. <https://www.abebooks.com/9789711005009/Writing-Filipino-Grammar-Traditions-Trends-971100500X/plp>
- Cuenco, J.M., (1920). English-Visayan Dictionary. 2nd Edition. Cebu. Imprenta Rosario. http://www.languagelinks.org/onlinepapers/fil_chro.html
- Blake, F. R. (1904). Differences between tagalog and bisayan. Journal of the American Oriental Society, 25, 162-169. <https://archive.org/details/jstor-592556>
- Dixon, R., M.W. (2010) Basic Linguistic Theory: Methodology (Vol. 1). New York: Oxford University Press. http://eprints.jcu.edu.au/9167/4/9167_Dixon_2010.pdf
- Garcia, L., (1992). Makabagong Grammar ng Filipino. Manila, Rex Printing Company, Inc. <https://www.philippinestudies.net/ojs/index.php/ps/article/download/1856/4923>
- Gonzales, A., (1972). Pampangan: An Outline of Generative Semantic Description. Manila: Research Council, De LaSalle College <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130000797815768064>
- Kroeger, Paul R. (1991). Phrase Structure and Grammatical Relations in Tagalog. Ph. D. Dissertation, Department of Linguistics, Stanford University: https://diu.edu/wp-content/uploads/paul_kroeger/PK-thesis-revised-all-chapters-readonly.pdf
- Llamzon, T., (1969). A Subgrouping of Nine Philippine Languages. The Hague: Martinus Nijhoff. <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctvbqs817>
- Lobel, J., (2009). Samar-Leyte. Concise Encyclopedia of Languages of the World. Oxford: Elsevier. 914-917. <https://www.elsevier.com/books/concise-encyclopedia-of-languages-of-the-world/brown/978-0-08-087774-7>
- Malicsi, J., (2012). Pang-Ukol sa Wikang Tagalog Publication: Daluyan: Journal ng Wikang Tagalog. vol. 18 No. 1-2. <https://journals.upd.edu.ph/index.php/djwf/article/view/3283>
- McFarland, C.D., (1974). The Dialects of the Bicol Area. New Haven. Ph. d. Dissertation, Yale University. <https://glottolog.org/resource/reference/id/61602>
- Paz, C.J. (1996). The Morphology and Syntax of Tagalog Nouns and Adjectives. Quezon City: Philippine Linguistics Circle. https://linguistics.upd.edu.ph/theses_dissertation/the-morphology-and-syntax-of-tagalog-nouns-and-adjectives/
- Paz, C., Peneyra, I., & Hernandez, V. (2003). Ang Pag-aaral ng Wika. The University of the Philippines Press, Diliman, Quezon City. <https://linguistics.upd.edu.ph/publication/ang-pag-aaral-ng-wika/>
- Reid, L. A. (1966). An Ivatan Syntax. Oceanic Linguistics Special Publications, 2, 1-160. <http://www.jstor.org/stable/20019114>
- Reid, L. A., Hsiu-Chuan Liao. (2004). A Brief Syntactic Typology of Philippine Languages. University of Hawai'i. <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/55ad1381-5025-418b-bd1e-03e9703ca6a9/content>

- Blake, B. (2002). Relational grammar. Routledge.
[https://books.google.com.ph/books?hl=en&lr=&id=oc6HAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Relational+Grammar+\(1990\)+London:+Routledge&ots=dbTfEwTZYx&sig=C96dRFMZWjfvU0_sOIT3BfIKQ18&redir_esc=y#v=onepage&q=Relational%20Grammar.%20\(1990\)%20London%3A%20Routledge&f=false](https://books.google.com.ph/books?hl=en&lr=&id=oc6HAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Relational+Grammar+(1990)+London:+Routledge&ots=dbTfEwTZYx&sig=C96dRFMZWjfvU0_sOIT3BfIKQ18&redir_esc=y#v=onepage&q=Relational%20Grammar.%20(1990)%20London%3A%20Routledge&f=false)
- Romualdez, N., (1908). Bisayan Grammar and Notes on Bisayan Rhetoric and Filipino Dialectology.
<https://www.gutenberg.org/files/69603/69603-h/69603-h.htm>
- Santiago, A., Tiangco, N., (1991). Makabagong Balarilang Filipino. Rex Printing Company, Inc.
https://library.tip.edu.ph/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=8978&query_desc=Provider%3ARex%20Book%20Store%20and%20location%3AB1-FIL
- Forman, M. L. (1973). Tagalog Reference Grammar. By Paul Schachter And Fe T. Otnes. Berkeley: University of California Press, 1972. x. 566 pp. Index. \$12.00. The Journal of Asian Studies, 32(4), 760-761.
<https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-linguistics/article/abs/schachter-p-otanes-f-t-tagalog-reference-grammar-berkeley-university-of-california-press-1972-pp-x-566/74379BF07C6A20A6E1085305F63E97D8>
- Schachter, P. (1976). The Subject in Philippine Languages: Topic, actor, actortopic, or none of the above. Subject and Topic, ed. by Charles Li, 491-518. https://www.ling.uni-potsdam.de/~thiersch/Malagasy/schachter_4934_fixed.pdf
- Constantino, E. (1965). The sentence patterns of twenty-six Philippine languages. Lingua, 15, 71-124.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0024384165900094>
- Constantino, E. (1970). The deep structures of the Philippine languages. <https://ilib.upd.edu.ph/Record/UP-99796217603707362>
- Hammarström, H. (2005). Review of Raymond J. Gordon, Jr.(ed.) 2005 Ethnologue: Languages of the World, SIL International. working paper. <http://www.ethnologue.com>
- Wolff, J. U. (1967). History of the dialect of the Camotes Islands, Philippines, and the spread of Cebuano Bisayan. Oceanic Linguistics, 6(2), 63-79. <https://www.jstor.org/stable/3622759>
- Wolff, J., Wolff, I., (1967). Beginning Waray-Waray. Ithaca, New York: South East Asia Program. Cornell University.
<https://www.worthpoint.com/worthopedia/beginning-waray-waray-wolff-leyte-1729353986>
- Zorc, D.P., (1972). The western Subgroup of Bisayan. Oceanic Linguistics, Vol. 11, No. 2 (Winter,1972), pp.110-139.
[https://zorc.net/publications/013=WestBisayan\(OL11-2-\)1972.pdf](https://zorc.net/publications/013=WestBisayan(OL11-2-)1972.pdf)
- Zorc, R. (1976). The Bisayan dialects of the Philippines: Subgrouping and reconstruction. Pacific Linguistics, Research School of Pacific and Asian Studies, The Australian National University. <https://openresearch-repository.anu.edu.au>